

ДЖЕЙМС ФЕНІМОР
КУПЕР

ОСТАННІЙ З МОГІКАН

Роман

*Переклад з англійської
Миколи ІВАНОВА,
Світлани ТОРБИ*

Київ
"ЗНАННЯ"

ПЕРЕДНЕ СЛОВО

Передбачається, що всі особливості місцевості, описаної у творі, та більшість інформації, потрібної для розуміння всіх недомовленостей і натяків, наведених в самому тексті та коротких примітках і є очевидними для читача. Проте залишається ще багато нез'ясованого в індіанських традиціях, відбувається така плутанина у їхніх назвах, що виникла потреба в додатковому поясненні.

Небагато чоловіків виявляють стільки суперечностей чи навіть протилежностей у рисах характеру, як воїн Північної Америки. На війні він сміливий, хвалькуватий, спритний, безжальний, самовідданий і самозречений; у мирні часи — щедрий, гостинний, мстивий, забобонний, скромний і здебільшого простакуватий. Звісно, ці риси не притаманні всім і кожному в племені, але є визначальними для цього чудового народу.

Вважається, що аборигени Американського континенту мають азіатське походження. Знаходять багато фізіологічних і психологічних ознак, що свідчать про це, проте є й такі риси, які спростовують цю теорію.

Колір шкіри в індіанців, на думку автора, досить особливий, а світлий відтінок їхніх вилиць наптовхує на можливе татарське походження, однак очі заперечують таке припущення. На формування фізичних ознак мав великий вплив тутешній клімат, але ним важко пояснити усі характерні риси місцевого населення. Образи, які постають у їхньому поетичному та прозовому фольклорі переважно східні, виправлені або ж удосконалені на основі обмеженого практичного досвіду. Індіанець висотує свої метафори з хмар, пір року, пташок, звірів і рослинного світу. У цьому, напевно, він не надто перевершив інші енергійніші народи з яскравішою уявою, бо межі його фантазії визначав досвід. Багато образів втілено в оздобі одягу, що відрізняється від африканського і має чіткі східні мотиви. Їхній мові притаманне багатство й повчальність китайської; одне слово може пере-

дати цілу фразу, а один склад — смисл усього речення; окреме значення мають навіть найтонші відтінки голосу.

Філологи стверджують, що всі численні племена країни, яку нині увособлюють Сполучені Штати, послуговувалися лише двома чи трьома мовами. Але внаслідок різних діалектів і регіональних особливостей, представники одного народу незавжди можуть безперешкодно розуміти один одного. Автор згадує, що був присутній на зустрічі двох вождів Великих Прерій на захід від Міссісіпі, де виникла потреба в присутності перекладача, який би розумів обидві їхні мови. Воїни приязно поставилися один до одного і, здавалося, багато спілкувалися, проте, відповідно до записів перекладача, вони не розуміли мову співбесідника. Вони були представниками ворожих племен, об'єднаних під впливом американського уряду, і варто зазначити, що спільні інтереси підштовхнули їх до вибору однакової поведінки — вони переконували один одного у взаємній підтримці, якщо стане можливою перевага їхніх ворогів у війні. Хоч якою була б правда, як свідчать відомості про походження й розвиток цих мов, нинішній їхній словниковий запас відрізняється настільки, що вони починають уподібнюватися до всіх інших маловивчених мов. Це відповідно впливає і на можливість дослідження традицій та історії індіанських племен.

Як і усі гордовиті народи, американські індіанці абсолютно по-різному ставляться до представників свого племені та чужинців. Вони схильні перебільшувати позитивні якості одноплемінників і применшувати їх у своїх ворогах — риса, яка може слугувати підтвердженням Мойсеєвої історії про створення світу.

Білі ще більше ускладнили розуміння традицій аборигенів, поплутавши й викрививши їхні назви. Таким чином, ім'я, використане в заголовку цієї книги, зазнало змін — з'явилися варіанти магіканні, могікани, могеґани, останній зокрема активно використовувався білими. Якщо згадати, що данці (які й заснували Нью-Йорк), англійці та французи називали племена відповідно до традицій своєї країни, а також те, що індіанці по-різному іменували не

лише ворогів, а й самих себе, то стане зрозумілою причина такої плутанини.

На сторінках цієї книги ленні-ленапи, ленапи, делавари, ванапаки і могікани — це ті самі люди, точніше представники близькоспоріднених племен. Мінги, магуа та ірокези, хоч і не є одним народом, але часто мовцями визначаються як представники однієї політично відокремленої групи, ворожої названим вище племенам. “Мінг” було дещо лайливою назвою, тоді як “магуа” не мало такого відтінку. Могікани панували на тих землях, які першими були захоплені європейцями в цій частині континенту. Їх вигнали першими, але така ж доля чекала й на інші племена, що зникли від натиску прогресу чи, точніше, експансії цивілізації, як загинула від дощукельного морозу зелень їхніх лісів. Історична правдивість зображених у книзі подій і стала причиною звернення до такої теми.

Описана місцевість не зазнала значних змін з того часу, як і будь-яка інша в межах Сполучених Штатів. Довкола того джерела, біля якого спинявся попити Соколине Око, виріс відомий фешенебельний лікувальний курорт; там, де мандрівники йшли непролазним лісом, тепер прокладено дороги. Біля Глена збудували велике селище, тоді як Вільям-Генрі та й інші, пізніше зведені форти, тепер можна знайти лише за руїнами. Біля Горікена виникло інше поселення. Але енергія й запал людей, що так сильно змінили інші місця, тут втілилася мало. Дика природа, на тлі якої розгорталася усі описані події, й зараз залишається дикою, хоча червоношкірі майже повністю зникли з цих країв. З усіх племен, згаданих у цій оповіді, у резерваціях Нью-Йорка залишилися лише напівдикі онеїди. Інші щезли не лише із земель, які колись належали їхнім предкам, а із Землі загалом.

Ще є одна річ, про яку варто згадати перед завершенням цього переднього слова. Соколине Око називає “Святе озеро” Горікеном. Ми вважали за доцільне використати саме цю назву озера, яка належить йому за походженням, і, можливо, настав час про це чесно заявити. Під час написання книги, десь за чверть століття, з’ясувалося, що французька

назва занадто складна для вжитку, англійська — надто невиразна, а індіанська — надто важка для вимови, щоб її можна було використати у творі. Водночас на старовинних картах було позначено, що поряд з цими мальовничими водними просторами мешкали племена, яких французи називали горікенами. Оскільки слова Натті Бампо ніколи не претендували на остаточну істину, ми взяли на себе відповідальність і від його імені назвали озеро Джорджа Горікеном. Це ім'я виникло для створення відповідного колориту, але, можливо, це не так і погано, бо ж не будемо ми за назвою кожної водойми звертатися до Ганноверської династії.

Ми зізналися у всьому чесно й очистили своє сумління, залишаючи на ваш розсуд оцінку правдивості нашої історії.

РОЗДІЛ І

*І вухо чує, й серце вже готове
Почути найстрашнішу новину —
Кажу, позбувсь я королівства?”
В. Шекспір “Річард II*

Колоніальні війни в Північній Америці відзначалися однією особливістю: перш ніж зітнутися з ворогом, обом ворожим сторонам доводилося переборювати труднощі й небезпеки, на які багата незаселена, дика місцевість. Величезні, непрохідні ліси вкривали простори між кордонами володінь Франції та Англії, котрі в той час ворогували між собою. Відважні колоністи й загартовані європейці часто витрачали цілі місяці на боротьбу з бистринами річок та потоків або на важкі й небезпечні переходи через гори, і тільки вже потім, після всього цього, вони мали змогу виявляти свою сміливість і відвагу в бойових операціях з ворогом. Змагаючись із досвідченими тубільними воїнами на витривалість та самовідданість, вони вчилися долати різні перешкоди. І не було в тих лісах жодного глухого куточка, де б не побували ті, хто ціною власного життя здійснював холоднокровну, егоїстичну політику далеких європейських держав.

На всьому довгому кордоні між північноамериканськими колоніями Франції та Англії жодна, мабуть, місцевість не бачила такої жорстокої війни, як край біля витоків Гудзона та навколишніх озер.

Сама природа створила тут для пересування бійців такі очевидні зручності, що їх не можна було не використати. Довгаста водна смуга озера Шамплен, починаючись від Канадського кордону, далеко заглиблювалася в сусідню провінцію Нью-Йорк. То був природний шлях, що становив половину дороги, яку французи мали пройти, щоб напасти на ворога. Південним своїм кінцем Шамплен сполучається з іншим озером, в якому вода така чиста й прозора, що місіонери хрестили в ній новонавернутих і дали тому озеру назву

“Святого”. Менш завзяті англійці вважали, що зроблять честь цим кришталевим водам, назвавши їх ім’ям свого короля, другого з Ганноверського роду¹. Усі вони об’єдналися, щоб відібрати у простодушних володарів цих лісових пейзажів їхнє право називати озеро його первісною назвою — Горікен².

Звиваючись серед гір поміж незліченними острівцями, це “Святе озеро”, або Горікен, тяглося ліг³ з дванадцятьма на південь. Далі шлях воді заступало плоскогір’я. Звідси починався волок такої самої довжини, який приводив мандрівника до берегів Гудзона в тому місці, де ця річка, нижче від порогів, ставала судноплавною і вела вже аж до самого моря.

Намагаючись здійснити свої завойовницькі плани, невтомні французи робили спроби пробитись у далекі, ледве прохідні ущелини Аллеганських гір, і тут живу їхню уяву вразили природні вигоди щойно описаного нами краю. Він і став тою кривавою ареною, де відбулася більшість боїв за ці колонії. У різних точках, які вивищувалися над шляхами сполучення в цій гірській країні, споруджені були форти. Залежно від перемоги тої чи тої сторони ці форти переходили з рук у руки. Їх то здавали, то відбирали назад, то руйнували, то відбудовували знову. Фермери тікали з цих небезпечних місць до надійніших старих селищ, а в лісах ховалися війська, численніші від тих, які вирішували долю володіння тронем у метрополії. Солдати поверталися з лісів здебільшого схудлі, мов скелети, виснажені злигоднями, пригноблені поразкою. Нещасна країна не знала, що таке

---

¹ Озеро Джорджа, або Лейк-Джордж. Названо так у 1755 році на честь короля Великої Британії Георга II (1683—1760), курфюрста Ганновера. (Прим. ред.)

² Оскільки кожне плем’я індіанців мало свою мову, то вони зазвичай називали одні й ті самі місцевості по-різному, хоч майже у всіх цих назвах було відображено якусь із характерних ознак об’єкта. Тож дослівний переклад назви цієї водяної гладіні, яку дав їй народ, що проживав на її берегах, буде — “Хвіст озера”. Озеро Джорджа, як його раніше неофіційно, а тепер і офіційно називали, справді, якщо поглянути на карту, є немов хвостом до озера Шамплен. Тож звідси й назва. (Тут і далі — прим. авт.)

³ Ліга — приблизно 4,5 км. (Прим. пер.)

мирні часи. І все ж таки в лісах її було повно людей: в сутінках дерев у долинах звучала військова музика; в горах дзвінкою луною розкочувалися розмови та сміх багатьох відважних, зухвалих юнаків, що в розквіті свого молодого життя поспішали, навіть серед злигоднів війни, натішитися веселощами й розвагами.

На цій арені кривавих сутичок і сталися події, про які ми спробуємо розповісти. Відбувались вони на третьому році англо-французької війни за панування над країною, втримати яку не судилось ні Англії, ні Франції.

Недолугість військових начальників у колоніях Великої Британії і нестача енергійності в керівних установах метрополії скинули Англію з того високого п'єдесталу, на який раніше піднеслася вона завдяки талантам і заповзятливості колишніх її воєначальників та державних мужів. Вороги не боялись її більше, а її піддані майже втратили віру в себе. Англійські колоністи, хоч і не відповідали за ту недолугість і були надто незначними особами, стали лише природними жертвами тих негараздів. Ще зовсім недавно бачили вони добірну армію країни, яку поважали, як матір, і беззастережно вважали непереможною — армію, на чолі якої стояв лідер, обраний з найтренованіших воїнів за його виняткові військові здібності, і якій тепер завдала безславної поразки купка французів та індіанців. Від повного знищення її врятувала лише витримка і сила духу вірджинського хлопчика, слава про високі моральні якості якого вже досягла найдальших кордонів християнського світу¹. Несподіване лихо оголило велику ділянку кордону, і ще задовго до того, як на ці землі прийшли справжні

---

¹ Джорджу Вашингтонові, який безрезультатно намагався переконати європейських генералів у серйозності небезпеки, на яку ті нерозважливо наразили своє військо, вдалося врятувати залишки британської армії лише завдяки своїй мужності та рішучості. Репутація, яку здобув собі Вашингтон у цій битві, пізніше стала підставою для призначення його командувачем усієї американської армії. Цікавим є факт, що, коли на всю Америку звучала слава про його роль у цих подіях, ім'я Вашингтона не згадується в жодному європейському описі бою, принаймні автор не знайшов таких записів. Отже, батьківщина повністю всотує в себе навіть славу про своїх видатних синів.

нещастя, ширилися чутки про тисячі реальних і уявних небезпек. Наляканим колоністам у кожному пориві вітру, що линув із нескінченних лісів на заході, вчувався загрозливий поклик індіанців. Жорстокість їхніх нещадних ворогів незмірно збільшувала природні жахи війни. Численні нещодавні різанини ще свіжі були у їхній пам'яті, і не було в той час жодної людини, що б жадібно не прислухалася до страшних історій про нічні вбивства, у яких головними персонажами виступали лісові варвари. Коли легковірний і схвильований мандрівник яскраво описував небезпеки цієї глушини, то кров холола в жилах слухачів, і матері перелякано поглядали навіть на тих дітей, що спали у безпеці великих міст. Словом, страх збільшував загрози в тисячі разів, що розум уже не міг боротися із його впливом, і ті, хто мали пам'ятати про своє призначення, ставали рабами найнижчих пристрастей. Навіть найдовірливіших та найстійкіших почав брати сумнів щодо щасливого завершення боротьби. І все більшої кількості людей здавалося, що всі американські володіння англійської корони незабаром будуть завойовані французами або ж спустошені їхніми нещадними спільниками — індіанцями.

Тож коли до форту, що обороняв південну частину території між Гудзоном та озерами, докотилися чутки про наближення французького генерала Монкальма з армією, в якій — переказували — “солдатів було, мов того листя на деревах у лісі”, там цю звістку прийняли швидше з похливою покірністю боягузів, ніж із суворою радістю, яку відчуває справжній воїн, знаючи, що ворог уже близько. Цю новину одного літнього дня, надвечір, приніс скороход-індіанець. Він же переказав і прохання Мунро — командира форту на березі “Святого озера” — негайно надіслати йому потужну підмогу. П'ять ліг віддаляли один від одного ці два форпости. Ледве протоптану стежку, що сполучала їх, тепер розширили для пересування обозів, і все-таки відстань, яку мешканець лісів проходив за дві години, військовий загін з важким обозом міг подолати тільки за період між сходом і заходом сонця.